

Mario Monicelli: comèdia per a un temps de crisi

Elsa González Zorn

I soliti ignoti

En un festival tan divers com el de Sant Sebastià, en què s'hi poden veure films de gènere tan dispar, de tants diferents països i pressuposts, l'espectador surt amb el cap desbordat d'històries, llocs i personatges, i amb el cor una mica anestesiada per emocions que fan impacte que van des del somriure, el terror o la tristor fins a l'oi i el dolor, sense que a penes es tengui temps a digerir la multiculturalitat del nostre planeta i l'enorme riquesa que hi ha dins de l'ànima humana i que el cinema ens presenta amb tota grandesa.

És per això que s'agraeix la dedicació del Festival a cicles de cinema més humil, d'escala més humana, reivindicant el cinema de barri amb butaques arrades i tornar a les històries de tall mediterrani que són el nostre lloc comú amb el cinema italià. El festival, en la LVI edició, ha dedicat enguany una retrospectiva al director de cinema Mario Monicelli, l'artífex de la *commedia all'italiana*, que als 93 anys segueix en actiu i fins i tot va ser present a Donostia per rebre els honors. S'ha de lamentar que no pogués assistir a la roda de premsa, perquè va patir una lleu bronquitis que el va obligar a tornar a Roma.

Mario Monicelli va néixer a la Toscana el 1915, i ha escrit més de noranta guions, dirigit seixanta films, molts dels quals èxits de taquilla i alguns

nominats als Oscar. Una llarga carrera i una creativitat exuberant que va influir en les generacions següents, en part perquè les històries que conta i els seus personatges són els del dia a dia i interessaven (i interessen) tot el públic.

Igual que els films, la seva història comença d'una forma humil: ell i els seus amics, que després serien socis i guionistes (Age, Scarpelli, Steno) es reunien en els cafès per parlar de les coses que succeïen als carrers, les notícies que llegien als diaris, mentre somniaven amb el cinema. L'impuls que els va dur a fer films era el més genuí de tots, la força que mou tot cineasta: l'entusiasme, la il·lusió.

Monicelli ha dirigit comèdies negres, romàntiques, socials i roses, i en totes gaudeix d'aquesta envejable llibertat d'autor per relatar de manera simple, directa, sense pretensions; amb paraules seves: "Després han vingut els crítics i han organitzat teories, han intel·lectualitzat la comèdia". Per a ell, la millor època del gènere era quan no se li donava importància.

Monicelli admirava el cinema mut nord-americà: Mark Sennet, Chaplin, Keaton, i la primera part de la seva carrera es desenvolupa amb Totó com a protagonista, sempre en col·laboració de Steno. A *Guardie e ladri* (*Guardias y ladrones*, 1951), Totó és un miserable pispa que enganya els turistes

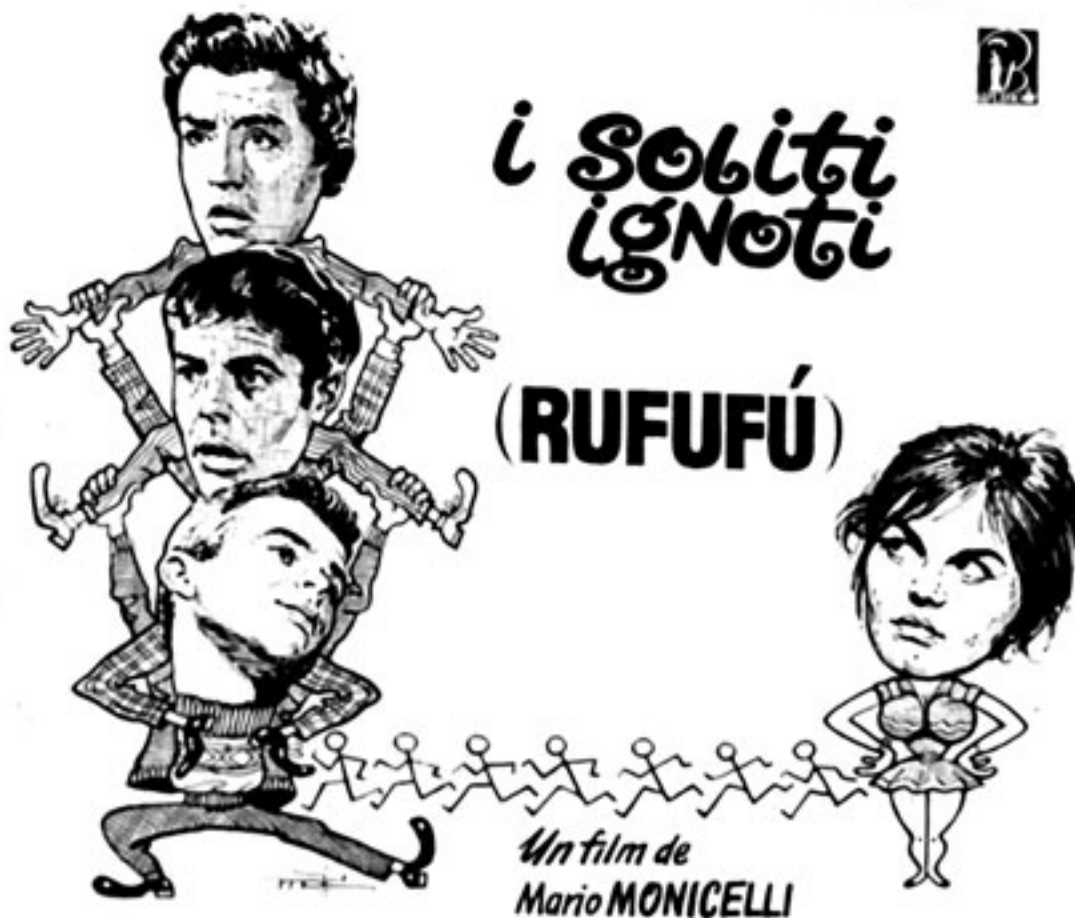
Vittorio **GASSMAN**
Marcello **MASTROIANNI**

Renato **SALVATORI**
Claudia **CARDINALE**

i soliti ignoti

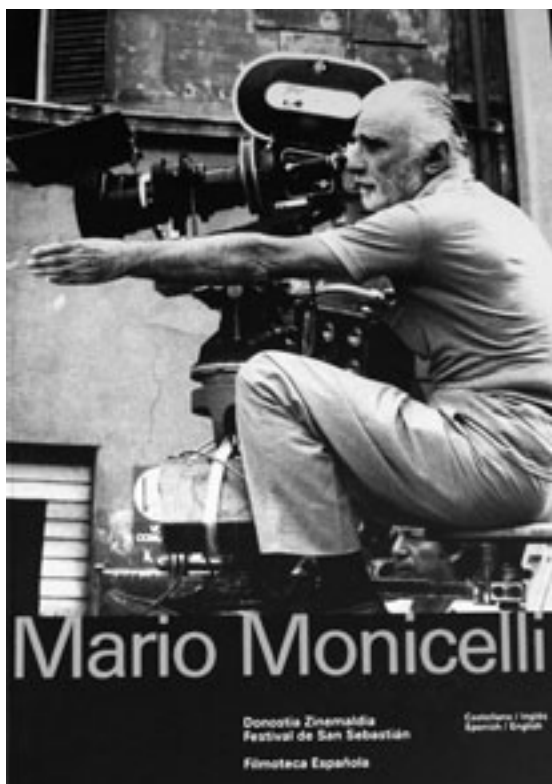
(RUFUFÚ)

amb trucs de bergant de barri, plens de picardia i gràcia. Igual que feia Chaplin, la víctima que escull és un gras arrogant que no ens inspira cap compassió, de manera que concedim la nostra complicitat directament al llest afamegat que, per descomptat, gairebé mai no se'n surt. Els gestos de Totó de còmic de cinema mut donen lloc a un personatge satíric, ple d'humanitat, la família del qual viu en els suburbis de Roma. Quan el policia (*il brigadieri Bottoni*, interpretat per un meravellós Aldo Fabrizi), que el cerca durant tot el film (amb persecussions tan hilarants com absurdes, com en el millor cinema antic) el troba al final, les famílies dels dos han fet amistat, i el policia i el lladre són incapaços de seguir amb els seus papers i desenvolupen un sentiment de comprensió mútua que els converteix en col·legues; policies i lladres són el mateix, persones atrapades en una ciutat famolenca en plena postguerra. Els extraradis romans, de carrers i camins enfangats, són explorats per una bella fotografia de llums hivernals, en què al final el lladre pora, gairebé arrossegant-lo, el policia a la comissaria.

En un intent de classificar l'obra de Monicelli, alguns autors defineixen una següent fase de la *commedia all'italiana*, en què els films adopten

un to molt més àcid i crític amb els canvis que es produeixen a Itàlia amb el començament del *boom* econòmic en els anys cinquanta i seixanta, i les produccions cinematogràfiques tenen major envergadura. Roma ja no és una ciutat en ruïnes: a l'horitzó s'hi aguaiten edificis d'habitatges en construcció, aixecant-se més enllà dels fons, en un ambient que es mou entre el vell i el nou. És el cas de *I soliti ignoti* (*Rufufú*, 1958), que planteja el contrast entre els nous temps i els vells costums. Els lladres, un grup de personatges estrambòtics que van des de l'artista envanit (Marcello Mastroianni) fins al boxador fracassat (Vittorio Gassman) ja no són lladregots que van per lliure, ara volen fer un cop organitzat "amb procediments científics". Per a això han d'espia una casa des del terrat d'enfront, en la qual s'hi troba una caixa forta plena de diner, que pretenen obrir com a butroners professionals. Amb el fi d'estudiar el tipus de la caixa forta en millors condicions, roben una petita càmera de súper vuit en uns encants per filmar-la; no cal ni dir que hi filmen de tot, excepte la caixa forta, i que els grup és de tot menys científic, i que estan abocats al fracàs des del primer fotograma. Acabaran menjant-se el sopar que troben a la cuina de l'habitatge com a

autèntics llops afamegats i fins i tot, pitjor encara, decideixen dur una vida normal, trencats els seus somnis, en la qual "hauran fins i tot de treballar". El treball, en les històries de Monicelli, és una maledicció.

La colla de *Rufufú* té un repartiment d'actors espectaculars, rodat en els carrers, terrats i edificis de la ciutat gairebé sempre en forma de grup dinàmic, bé sigui pujant a un teulat o veient una projecció. A penes hi ha plans individuals, perquè actuen com un col·lectiu, troessant uns amb els altres, interactuant a l'entorn d'un sopar o d'una eina de treball, sempre conscients de l'altre, i sempre limitant-se en l'espai, fins al final, quan el grup es disgrega i cadascun segueix amb la seva mísera existència. Al mateix temps, la fotografia sorprèn amb una gran profunditat de camp, donant protagonisme ahora als nous paisatges d'apartaments moderns que s'alcen a l'horitzó i que són d'una bellesa inexplicable. És la metàfora d'allò universal dins del particular. En definitiva, es tracta d'un lúcid retrat de la història quotidiana europea en la segona meitat del segle XX, i va tenir un enorme èxit internacional, considerant-se aleshores "la maduresa del neorealisme italià".

Un cop obtingut l'èxit de públic i crítica, Monicelli va poder realitzar projectes més ambiciosos explotant un altre filó, el de la "comèdia històrica", amb films com *La Grande Guerra* (*La gran guerra*, 1959), *I compagni* (1963) o *L'armata Brancaleone* (*La armada Brancaleone*, 1966). D'aquestes superproduccions, la primera va ser nominada a l'Oscar al millor film de parla no anglesa, i va tenir esplèndides recaptacions. En totes, un grup d'homes es veu immersit en un món condicionat pel moment

històric. La força dels personatges fa que el joc entre la història personal, íntima, de cadascun i la història major que els envolta funcioni com un reflex d'allò col·lectiu dins d'allò particular. En tot cas, aquests personatges estan orientats cap a uns objectius desmesurats que inevitablement han d'acabar en qualque forma de desastre: "... mantenen una voluntat de desafiament al destí, de revenja, pròpia dels qui no perden mai l'ànim, tot i estar condemnats al fracàs", en paraules de l'autor.

A partir dels anys seixanta, Monicelli va incorporar els nous formats, el color saturat, el *pop*, el *zoom*, les noves estrelles i altres elements al seu cinema, avançant-se fins i tot al gust de la dècada següent, ja que va utilitzar figures de la narrativa eròtica, com Bocaccio o Casanova. A *Casanova 70* (1965), Monicelli empra el gran galant del cinema italià, Marcello Mastroianni, per interpretar un personatge conquistador que només s'excita en situacions de perill, creant o recreant d'aquesta manera les escenes absurdes del cinema eròtic amb sarcasme, burlant-se del gènere i de la psicoanàlisi freudiana, tan en voga aleshores, sota una màscara de comèdia *pop* i una mica pervertida. De bell nou, segueixen a aquest film molts altres en què s'exploten els complexos sexuals del ciutadà mitjà, sempre en clau de comèdia. Monicelli diu al respecte: "La *commedia alla'italiana* se'n riu dels drames i en fa una farsa. Els estrangers se sorprenden que aconseguim riure'ns del drama, però, per altra banda, això deriva d'una tradició que ve de molt lluny i és natural fer-ho".

En aquesta mateixa línia, hi ha films com *La ragazza con la pistola* (*La chica de la pistola*, 1968), que tracta de la fallida venjança d'una jove siciliana deshonrada per un masclista, en què Monica Vitti s'estrena en un paper còmic, i *La mortadella* (*Mortadela*, 1971), que narra les desventures d'una emigrant napolitana (ni més ni menys que Sophia Loren) que pretén reunir-se amb el seu promès a Amèrica, però a la qual no se li permet passar el control de duanes, a causa d'una mortadella de la seva terra.

L'etapa daurada de la *commedia all'italiana* es tancarà el 1975 amb *Amici mei*, un film que va ser vist com una reedició de *Il Vitteloni*, però aquesta vegada amb un grup d'urbanites de Florència ja granats, burgesos i avorrits, que s'entrenen fent bromes cruels. El grup d'homes aquesta vegada no es compon de malaguanyats però dignes lluitadors, encara que així i tot es percep el fracàs personal en forma de mort d'un dels membres. L'escena del funeral que tanca el film recorda *La grande bouffe* (*La grande bouffe*, Marco Ferreri, 1973), sobretot si consideram l'amistat que tenien els dos directors.

Monicelli s'interessa sobretot per la història, pels seus estimats personatges, els *gags*, els fets i els caràcters, sense apassionar-se pel vessant visual. Monicelli ha contribuït, entre d'altres, a donar vida i alegria al millor període del cinema italià, participant en la creació d'una idea de comèdia, encara que segons ell: "No hem inventat res, la

comèdia italiana ve de la *commedia dell'arte*, amb Arlequí, Pulcinella, tots aquests morts de fam els patiments dels quals provoquen gràcia i dolor." Si hi ha qualque tret específic en l'humor italià del seu cinema es deu a la postguerra, que va dur realitzadors com ell a cercar la comicitat en la melancolia i la misèria de la vida moderna. Una comicitat que existia ja en la prehistòria del cinema. I que pareix haver-se oblidat avui en dia. La comèdia es contempla com un gènere de segona classe, o amb mirada paternalista des de les peanyes de la crítica sacralitzada, a pesar que l'humor reelabora, recrea, allibera, ens fa riure dels afers més seriosos, de la vida i de la mort. És més intel·ligent que la tragèdia i més subtil, arriba de forma directa al cor de l'espectador que es deixa seduir, i acaba rient-se de la història, dels personatges, de la seva pròpia vida i de si mateix. Tal i com afirma Monicelli "expressar les pròpies conviccions a través de la comèdia és una forma moderna d'art."

Els films que el festival de Sant Sebastià 2008 va projectar en la retrospectiva clàssica dedicada a Mario Monicelli varen ser:

- *Il cuore rivelatore* 1934
- Il cuore rivelatore • Mario Monicelli, Cesare Civita, Alberto Mondadori
- *I ragazzi della via Paal* 1935
- I ragazzi della via Paal • Mario Monicelli, Alberto Mondadori
- *Totò cerca casa* 1949
- Totò busca piso • Steno, Mario Monicelli
- *Al diavolo la celebrità* 1949
- Al diablo la celebridad • Steno, Mario Monicelli
- *È arrivato il cavaliere!* 1950
- È arrivato il cavaliere! • Steno, Mario Monicelli
- *Vita da cani* 1951
- Vida de perros • Steno, Mario Monicelli
- *Guardie e ladri* 1951
- Guardias y ladrones • Steno, Mario Monicelli
- *Totò e i re di Roma* 1951
- Totò e i re di Roma • Steno, Mario Monicelli
- *Totò e le donne* 1952
- Totò e le donne • Steno, Mario Monicelli
- *Le infedeli* 1951
- Le infedeli • Steno, Mario Monicelli
- *Totò e Carolina* 1954
- Totò e Carolina • Mario Monicelli
- *Proibito* 1954
- Proibito • Mario Monicelli
- *Un eroe dei nostri tempi* 1955
- Un eroe dei nostri tempi • Mario Monicelli
- *Donatella* 1956
- Donatella • Mario Monicelli
- *I soliti ignoti* 1957
- Rufufú • Mario Monicelli
- *La grande guerra* 1959
- La gran guerra • Mario Monicelli
- *Risate di gioia* 1960
- Llegan los bribones • Mario Monicelli
- *Boccaccio '70 ("Renzo e Luciana")* 1961
- Bocaccio 70 ("Renzo e Luciana") • Vittorio De

- Sica (La riffa), Federico Fellini (Le tentazioni del dottor Antonio), Mario Monicelli (Renzo e Luciana), Luchino Visconti (Il lavoro)
- *I compagni* 1963
Los camaradas • Mario Monicelli
 - *Casanova '70* 1964
Casanova 70 • Mario Monicelli
 - *L'Armata Brancaleone* 1965
La armada Brancaleone • Mario Monicelli
 - *La ragazza con la pistola* 1967
La ragazza con pistola • Mario Monicelli
 - *Brancaleone alle crociate* 1970
Brancaleone en las Cruzadas • Mario Monicelli
 - *La mortadella* 1971
Mortadela • Mario Monicelli
 - *Vogliamo i colonnelli* 1972
¡Queremos los coroneles! • Mario Monicelli
 - *Romanzo popolare* 1974
Apasionada • Mario Monicelli
 - *Amici miei* 1075
Habitación para cuatro • Mario Monicelli
 - *Caro Michele* 1976
Caro Michele • Mario Monicelli
 - *Un borghese piccolo piccolo* 1976
Un burgués pequeño, muy pequeño • Mario Monicelli
 - *I nuovi mostri* ("First Aid" - "Autostop") 1977
¡Que viva Italia! ("First Aid" & "Autostop") • Mario Monicelli (First Aid; Autostop), Dino Risi (Con i saluti degli amici; Tantum ergo; Pornodiva; Mammina mammona; Senza parole), Ettore Scola (Il sospetto; Hostaria; Come una regina; Cittadino esemplare; Sequestro di persona cara; Elogio funebre; L'ucc
 - *Viaggio con Anita* 1978
Un viaje con Anita • Mario Monicelli
 - *Camera d'albergo* 1980
Camera d'albergo • Mario Monicelli
 - *Il Marchese del Grillo* 1981
El Marqués de Grillo • Mario Monicelli
 - *Amici miei atto II* 1982
Un quinteto loco • Mario Monicelli
 - *Bertoldo, Bertoldino e... Cacasenno* 1984
Bertoldo, Bertoldino e... Cacasenno • Mario Monicelli
 - *Le due vite di Mattia Pascal* 1984
La doble vida de Matías Pascal • Mario Monicelli
 - *I picari* 1987
Los alegres pícaros • Mario Monicelli
 - *Il male oscuro* 1990
Il male oscuro • Mario Monicelli
 - *Parenti serpenti* 1992
Parenti serpenti • Mario Monicelli
 - *Cari fottutissimi amici* 1993
Cari fottutissimi amici • Mario Monicelli
 - *Un amico magico: Il maestro Nino Rota* 1999
Un amico magico: Il maestro Nino Rota • Mario Monicelli
 - *Le rose del deserto* 2006
Le rose del deserto • Mario Monicelli
 - *Vicino al Colosseo... c'è Monti* 2008
Vicino al Colosseo... c'è Monti • Mario Monicelli

